

VU Research Portal

De Europese rafelrand van Erfgoedstudies

van der Laarse, R.

published in

Almanak Algemene Cultuurwetenschappen 2007-2012
2012

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Laarse, R. (2012). De Europese rafelrand van Erfgoedstudies. In C. Delhay, W. Beers, & M. Vogelzang (Eds.), *Almanak Algemene Cultuurwetenschappen 2007-2012* (pp. 35-39). Universiteit van Amsterdam.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Almanak

Algemene Cultuurwetenschappen 2007-2012

Uitgegeven ter gelegenheid van het vijftwintig jarig bestaan van
de opleiding Algemene Cultuurwetenschappen (Culturele Studies)
aan de Universiteit van Amsterdam.

De Europese rafelrand van Erfgoedstudies

[Rob van der Laarse] Een lustrum is altijd een goed moment om de balans op te maken – voor een opleiding maar ook voor medewerkers. Een goede gelegenheid dus om iets te zeggen over mijn ACW-profiel, vooral nu ik mijn tijd en aandacht over meerdere opleidingen, instituten en projecten moet verdelen. Wie zich staande houdt in wetenschapsland wordt vandaag de dag vanzelf een duizendpoot. In mijn loopbaan, die zich over twee universiteiten, een hogeschool, twee onderzoeksinstituten en vier verschillende vakgebieden uitstrekt, heb ik mij naast onderwijs dan ook voortdurend, en vaak tegelijkertijd, met verschillende onderzoeksprojecten bezig gehouden, om mij vervolgens weer te wijden aan nieuwe onderwerpen.

Goed beschouwd is daarmee misschien wel de helft van mijn aanstelling uit externe middelen betaald. Zo verwierf ik al snel na mijn aanstelling als doctoraalassistent bij Hans Blom, de latere NIOD-directeur, voor *'de coördinatie en ontwikkeling van modelonderzoek naar het ontstaan van de verzuiling'* een zwobeurs voor eigen promotieonderzoek. Dat was in de jaren '80, waarin ik voor de toenmalige vakgroep Nieuwe en theoretische geschiedenis ook onderwijs op het gebied van de historische antropologie verzorgde.

Na mijn promotie op het be kroonde *Bevoogding en bevinding (1989)* over de Nederlandse religieuze cultuur, was ik nog enige tijd docent aan twee lerarenopleidingen, en toen ik in 1992 terug-

kwam op de universiteit werd ik coördinator van Cultuurgeschiedenis bij de opleiding Geschiedenis. Ik had toen een dubbelaanstelling en was samen met Marjan Schwegman, de huidige NIOD-directeur, eveneens als *research fellow* (tegenwoordig postdoc) aan het nieuwe Instituut voor Cultuur en Geschiedenis verbonden. Als aanstormend talent startten we toen in grote overmoed met taalkundigen, kunst- en cultuurwetenschappers en wetenschapsfilosofen binnen het nieuwe Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis ook de landelijke, interdisciplinaire onderzoeksgroep *Zuiverheid en degeneratie*. Dit was eigenlijk een soort academisch laboratorium waarin we onder inspiratie van George Mosse de intellectuele, artistieke en ideologische wortels van de Holocaust vanaf Rousseau tot Ernst Jünger onder het fileermes legden. Dat resulteerde in de studie *De hang naar zuiverheid (1998)* en een reeks internationale publicaties. Van die problematiek van zuiverheid, uitsluiting, modernisme en identiteitsvorming ben ik eigenlijk nooit helemaal losgekomen, of misschien moet ik zeg-

gen dat ik er nog steeds niet helemaal ben uitgekomen. Zo leg ik op dit moment de laatste hand aan een artikel onder de titel *'Fatal attraction'* over de gevaarlijke misleiding van het fascistisch modernisme waarvan in film en literatuur altijd de slechte en primitieve kanten worden uitvergroot, zodat volstrekt onbegrijpelijk blijft hoe mensen zulke monsters konden worden. Eigenlijk een heel calvinistisch thema dus, de fascinatie voor het kwaad.

Ondertussen had ik eind jaren '90 ook een NWO Veni-subsidie verworven voor een interdisciplinair onderzoek naar de negentiende-eeuwse Nederlandse elites in internationaal perspectief, wat een paar jaar later zijn weerslag vond in boeken als *Beelden van de buitenplaats (2005)*. Dit blijkt achteraf ook iets met lange adem geworden, want tegenwoordig werk ik in het verlengde hiervan aan een synthetiserende studie over Nederlandse aristocratische elites vanaf de Renaissance tot de Franse Verlichting. Zojuist heb ik bijvoorbeeld voor een Duitse bundel een bijdrage over de Bourgondisch-Habsburgse *'Nieder-*

rheinländische Adelsrenaissance' afgerond. Wat mij hierin aantrekt is zowel wat elites tot elites maakt – niet alleen bezit en macht, maar vooral kunstcollecties, eloquentie, afkomst – en hoe mannen (en vrouwen) met macht dit alles op een bepaald moment weer kunnen verliezen, door concurrerende elites maar evenzeer door eigen falen, of in meer intellectuele zin een paradigma-crisis. Een aparte herinnering koester ik wat dit betreft aan, het samen met studenten Geschiedenis op grond van hun archiefonderzoek geschreven, *Van goeden huize (2000)*. Prachtig materiaal uit dagboeken en correspondentie van vier ondergaande 19de-eeuwse adellijke families, dat met een zeker gevoel van weemoed voor mij ook het afscheid van de historici betekende.

Want in 2000 brak er voor mij een nieuwe periode aan toen Frank van Vree mij vroeg om binnen de opleiding Culturele studies de major *Cultuur en media'* vorm te geven. Daarmee heb ik enigszins tot mijn verbazing aan de wieg gestaan van het huidige Mediastudies, dat na een fusie met het noodlijdende

Filmstudies plotseling een ongekende groei doormaakte. Toch, toen ik na twee jaar voor de keuze stond om mijn werk bij Mediastudies of bij Culturele studies voort te zetten, wist ik dat ik inmiddels wel genoeg wist van soaps en Big Brother. Ik gaf wel al college over rare antropologische thema's als de visualisering van wildheid in de Europese koloniale en medische fotografie, om maar iets te noemen. Maar vanuit de wens om binnen Culturele studies *'iets'* met cultureel erfgoed te doen, heb ik samen met Peter van Mensch van de Reinwardt Academie de minor Cultureel Erfgoed ontwikkeld, als voorloper van de huidige bachelorvak *'Erfgoed, toerisme en identiteit'*. Op verzoek van Pim den Boer organiseerde ik in 2002 voor het toenmalige lustrum van Culturele studies het congres *The Challenge of Heritage*, waarvoor ik onder meer David Lowenthal, de inspirator van de Angelsaksische Heritage Studies, naar Amsterdam liet overkomen. De bijdragen zijn later uitgewerkt tot het eerste Nederlandse erfgoedhandboek *Bezeten van vroeger (2005)*, waarvan ik nu samen met Susan Legêne van de

VU (en eerder als bijzonder hoogleraar aan ACW verbonden) een Engelse editie voorbereid. Een jaar daarvoor was de duale masteropleiding Erfgoedstudies al van start gegaan en glansrijk door de visitatie gekomen. Dat gebeurde toen overigens nog wel in de verwachting van een interuniversitaire samenwerking met de VU en Universiteit Utrecht naar aanleiding van het nu totaal vergeten rapport *Rijkdom gebundeld*. Sinds die tijd werken we samen binnen een aparte Huizinga-werkgroep en delen we ervaring, studenten en zelfs colleges. Grappig om dan te bedenken dat we nu opnieuw van bestuurders te horen krijgen dat deze drie universiteiten eens serieus zouden moeten nadenken over samenwerking op het terrein van cultureel erfgoed...

Overigens hadden die eerdere plannen voor mijzelf wel degelijk gevolgen. Nog in 2007 is er op initiatief van de gemeente Amsterdam langdurig overleg geweest over een gemeenschappelijk erfgoedinstituut van de VU en de UvA, wat toen vanwege een decaanwisseling aan onze kant is misgelopen. Maar er werd wel afgesproken dat er met on-

derzoek en leerstoelen zou worden samengewerkt, en daaruit is in 2010 mijn VU-onderzoeksleerstoel *Erfgoed van de oorlog'* voortgekomen, waarvoor ik word gedetacheerd vanuit de UvA. Als deeltijdhoogleraar aan het onderzoeksinstituut CLUE leid ik als eerste bekleder van de *'Westerborkleerstoel'* (waartoe ik dus ook het wetenschappelijk uithangbord ben van het herinneringskamp) samen met Dienne Hondius het VU-onderzoeksccluster Heritage and Memory of War and Conflict. Dienne was eerder al onderzoekster binnen het door mij en Frank van Vree aan de UvA, VU en het NIOD geleide NWO-onderzoeksprogramma *Oorlog, erfgoed en herinnering'*, dat financieel werd ondersteund door het ministerie VWS. Dit programma is uitgegroeid tot een zelfstandige NWO-onderzoekslijn *Dynamics of Memory'* met ongeveer 15 interne en geassocieerde onderzoekers, onder wie Claartje Wesselink als docent-promovendus bij ACW en Esther Captain die als mijn UvA-kamergenote samen met Guno Jones werkte aan haar boek *Oorlogserfgoed overzee (2010)* – een plek die nu is over-

genomen door Ihab Saloul als postdoc-onderzoeker naar de Palestijns-Israëli-sche herinnering van Al-Nakba, de ramp (of overwinning) van 1948.

Dit unieke onderzoeksveld naar de *herinnering* van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust, was nooit zonder UvA Erfgoedstudies van de grond gekomen. In 2007 benaderde het ministerie van VWS mij namelijk met het verzoek om als erfgoedexpert over de toetsingscriteria van het nieuwe subsidieprogramma *Erfgoed van oorlog* mee te denken. Vanuit de toetsingscommissie EvO, onder voorzitterschap van Charlotte van Rappard, hoofd van OCW Erfgoedinspectie, die toen ook aan onze opleiding was verbonden, heb ik mij vervolgens drie jaar lang als beëdigd commissielid beziggehouden met het beoordelen van subsidieaanvragen om het bewaard gebleven materiaal uit de Tweede Wereldoorlog op te sporen en voor de toekomst veilig te stellen. Uiteindelijk ging het om een te verdelen bedrag van maar liefst 21 miljoen euro! Interim blijkt het dan ook te gaan om Nederlands meest omvangrijke erfgoed-

collectie, die nog dagelijks aangroeit. Zo zijn het afgelopen jaar bij ons *Westerbork Archaeological Research Project* – de eerste officiële opgraving van een concentratiekamp in Nederland – door projectbureau RAAP maar liefst 16.000 objecten opgegraven! Maar ook bieden mensen nog steeds spullen aan, zoals *‘Ausweisen’*, foto- en filmmateriaal, en handgeschreven brieven en kaarten, die lang bij hen op zolder hebben gelegen. Het is van groot belang dat dit alles op goede plaatsen, zoals in het Joods Historisch Museum of het NIOD, wordt ondergebracht, maar vooral ook dat bronnen worden gedigitaliseerd om uiteindelijk via het internet voor het publiek te worden ontsloten. Daarom ben ik de afgelopen jaren steeds intensiever als adviseur, consultant, onderzoeksleider en trustee bij allerlei initiatieven op het gebied van digitaal erfgoed, gps-lokalisatie, 3D-visualisatie, apps en websites, zoals *Plaatsen van betekenis*, betrokken geraakt. Tevens werk ik samen met VU-Spinlab, Stichting Paradox (nieuwe mediaproducties) en Magnum Photo uit New York aan nieuwe initiatieven voor

een Europese onderzoeksvraag rond de visuele documentatie van oorlogsplekken. Alleen op deze manier is het mogelijk om het verhaal van de oorlog door te vertellen aan volgende generaties. Ik merk de laatste tijd ook een vrij snelle internationalisering van dit onderzoeksveld. Sinds afgelopen jaar leid ik samen met Georgi Verbeeck (hoogleraar Geschiedenis Leuven/Maastricht) aan de VU en de UvA het project *Terrorscapes, Transnational Memory in Postwar Europe*, waarvoor we vanaf september 2012 een halfjaar met een internationale *theme group* op het NIAS in Wassenaar zitten. We hebben met de onderzoekers al een NIAS-workshop georganiseerd en een groot internationaal congres van de ITF in het Vredespaleis over *The Holocaust Paradigm*, dat ook het thema was van mijn oratie *Nooit meer Auschwitz?* aan de VU van afgelopen januari, vlak voor Holocaust Memorial Day. Sinds kort ben ik ook projectleider van een door NWO en AHRC (het Britse wetenschappelijk onderzoeksfonds) gefinancierd onderzoeksnetwerkprogramma *Landscapes of War, Trauma and Occu-*

pation’ waarin onderzoekers uit allerlei Europese landen samenkomen om een nieuwe onderzoeksagenda uit te zetten. Alleen al in de aanstaande zomermaanden komen we bijeen in Kopenhagen, Cambridge, Helsinki en Amsterdam, voordat we in Wassenaar neerstrijken en in 2013 eindigen met een Amsterdamse slotconferentie. Waar het mij om gaat is een antwoord te vinden op de herinneringsoorlog waarmee Europa te maken krijgt door de competitie van het Holocaust paradigma met wat ik noem het *‘nieuwe bezettingsparadigma’*. In de nieuwe EU-landen van na 2004, bijna de helft van het totaal, draait de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog niet om de Jodenvervolgung van de jaren 1940-1945 maar om de Sovjetbezetting van 1939-1989. De Duitse bezetters waren voor hen vaak bevrijders en onze *‘daders’* dus hun helden. Hoe verenig je dat in een Europese herinneringspolitiek? Een enorme uitdaging.

In hoeverre dragen al deze activiteiten nog een ACW-profiel? Ik denk heel veel wanneer het gaat om een samenhangend cultuursociologisch en historisch perspectief op de productie

en consumptie van erfgoed. *Terrorscapes* daarover ik met Iris van Ooijen aan de UvA (zie elders in de almanak) een ook voor ACW-studenten toegankelijk college geef – en *Dynamics of Memory* meer in het algemeen, verbindt eigenlijk alles waar we ons in de minors en masters onder de noemers van musealisering, medialisering en commodificering (vermarkting) mee te maken krijgen. Ik heb met Peter en later met Hannelien tegenwoordig ook met Claartje, Alexander en Tamara gezien wat dit voor studenten kan betekenen. Vraagstukken rond authenticiteit, identiteit, beleving, collectievorming, cultuurbeleid, digitalisering, je kunt het zo gek niet bedenken of het staat bij ons en andere de onderzoeksagenda’s. En *‘site analysis’* of de *spatial turn* in de cultuurwetenschappen zijn een must voor het herinneringsonderzoek. Typisch ACW is misschien ook wel de unieke vorm van onze onderzoeksprojecten die vrijwel altijd met ministeries, musea en herinneringsinstellingen zijn opgezet – vooruitlopend op wat in nieuw beleidsjargon *‘wetenschappelijke innovatie’* en *‘wetenschappelijke valorisatie’* heet.

Maar zelf zou ik mijn ACW-wortels toch nog op een andere manier willen duiden. Een van de leukste en belangrijkste aspecten van onze opleiding vind ik de vanzelfsprekende manier waarop we stages en excursies met ons onderwijsprogramma verbinden. Dat is een softe waarde die helaas sterk is ondergewaardeerd in de harde statistieken van onze onderwijsvisitaties, maar daarom des te belangrijker voor de échte studieresultaten. Ik prijs mij daarom gelukkig dat ik mij de afgelopen jaren regelmatig aan de terreur van de deadlines heb kunnen onttrekken om met een stel fantastische collega’s en studenten de analyse te gaan, en van Petersburg tot Istanbul (want bij Erfgoedstudies houden we van de Europese rafelrand), de prachtigste musea, kastelen, paleizen, parken, historische binnensteden, kathedralen en moskeeën te hebben mogen ontdekken. Een beter tegenwicht is er niet tegen het pijnlijke erfgoed van al die rampen en catastrofes waarmee we helaas sinds de traumatische twintigste eeuw, *‘de eeuw van de kampen’*, in Europa moeten leven.

Colofon

Uitgave

Faculteit der Geesteswetenschappen, Algemene Cultuurwetenschappen

Samenstelling en redactie

Christine Delhay, Wendy Beers, Monique Vogelzang

Eindredactie

Wendy Beers

Fotografie

Eduard Lampe, Hannie van Herk [pag. 32]

Ontwerp

Anke Broeren

Druk

Drukkerij Ando bv, Den Haag

Oplage

500

Met speciale dank aan alle medewerkers van de opleiding Algemene Cultuurwetenschappen en alle alumni die hun medewerking hebben verleend.

Het copyright over de afzonderlijke delen berust bij de auteurs en de fotografen. Het copyright over het geheel berust bij de samenstellers. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de samenstellers.